

Pozornost je věnována pěti lokalitám v okresech Benešov a Tábor, z nichž čtyři patří mezi tvrziště. Pátou, která byla původně také považována za tvrziště, je nutné na základě širší komparace interpretovat jako pozůstatky těžební činnosti. Hlavním účelem článku je prezentace přesných změřených terénních reliktů. Mezi pojednávanými příklady jsou zastoupena tvrziště situovaná ve vesnických jádrech i samostatně ve volné krajině.

Klíčová slova: Benešovsko – Tábořsko – pozdní středověk – tvrziště – nižší šlechta

Research of Fortified Manors in the Vlašim Region

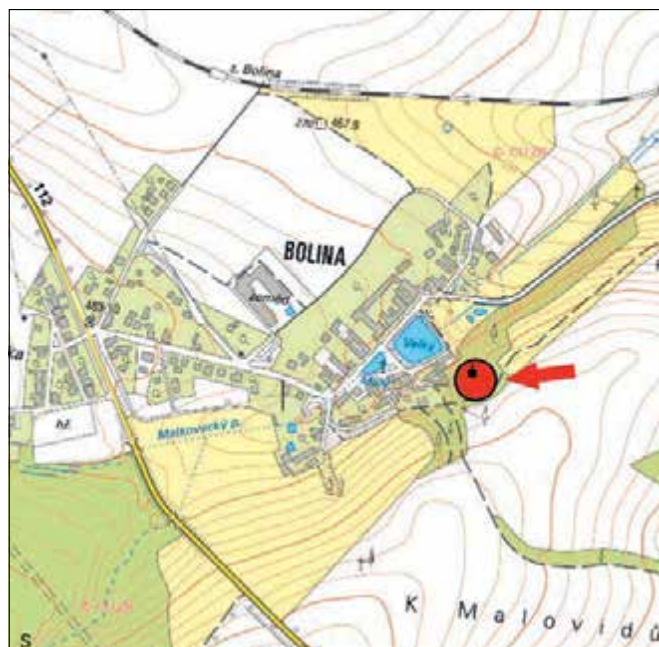
Researchers focus on five localities in the Benešov and Tábor regions, four of which are fortified manors. Based on a wider comparison, the fifth locality, originally regarded as a fortified manor, must be interpreted as the remains of mining activities. The article mainly seeks to present an accurate survey of terrain relics. The researched areas include fortified manors in village centres as well as on the landscape.

Keywords: Benešov region – Tábor region – Late Middle Ages – fortified manor – lower nobility

Úvod

Tvrziště, patřící k vizuálně nejvýraznějším archeologickým památkám, přitáhly pozornost několika generací amatérských i profesionálních badatelů. Plodem jejich dlouhodobého úsilí, které nepolevuje ani v současnosti, je nepřehledné množství publikací rozličné žánrové povahy a proměnlivé odborné úrovně. Pro některé regiony máme k dispozici kvalitní katalogové práce, v nichž jsou tvrziště evidována buď samostatně, případně spolu s dalšími archeologickými památkami.¹⁾ Respekt vzbuzuje třísvazková *Encyklopedie českých tvrzí*, vydaná postupně v letech 1998, 2000 a 2005. Toto kolektivní dílo navzdory obrovskému nárůstu mladší literatury dodnes dobře plní úlohu základní příručky pro celou škálu účelů, včetně potřeb památkové péče. Přece však zastarává, a to ze dvou hlavních příčin. Nejen důsledkem přibývajících publikací kvalitnějších zaměření, jež nahrazují v encyklopedii obsažené plánky, často krokované náčrtky, ale i proto, že se znovu a znovu ukazuje, kolik lokalit uniklo evidenci. Tomu se nelze divit, protože kompletní rešerše regionálních tiskovin nemohla být v silách autorského kolektivu, byť poměrně početného. Krom toho stále existují i lokality dosud vůbec nepodchycené v literatuře.

Předkládaný článek, který aspiruje na drobné dodatky *Encyklopedie českých tvrzí*, volně navazuje na zprávu o nových objevech těchto památek z Mladoboleslavska, předloni publikovanou na stránkách *Památek středních Čech*.²⁾ Nyní se zaměříme na pětici lokalit z okolí Vlašimi, resp. pomezí Benešovska a Tábořska. Ovšem jen čtyři z nich lze řadit mezi tvrziště, pátou, která se takto označena ocitla v Ústředním seznamu kulturních památek, interpretujeme odlišně. U tří lokalit předkládáme podrobná zaměření. Co se týče dosavadní evidence, tři lokality z naší pojednávané vzorky scházejí v *Encyklopedii českých tvrzí*, přičemž jednu můžeme prohlásit za zcela nový objev. Učinili jsme jej porovnáním mapy stabilního katastru s výstupy z dat leteckého laserového skenování zemského povrchu. Pomocí této čerstvé vymoženosti jsme zachytili ještě jednu další lokalitu, s níž se nám následnou rešerší literatury podařilo (hypoteticky) spojit pouze jedinou kratičkou letitou zmínku v topografické literatuře. Toto tvrziště se nachází v Jihočeském kraji, přímo se však dotýká hranice dnešních administrativních celků. Všechny ostatní pojednávané lokality leží v okrese Benešov.

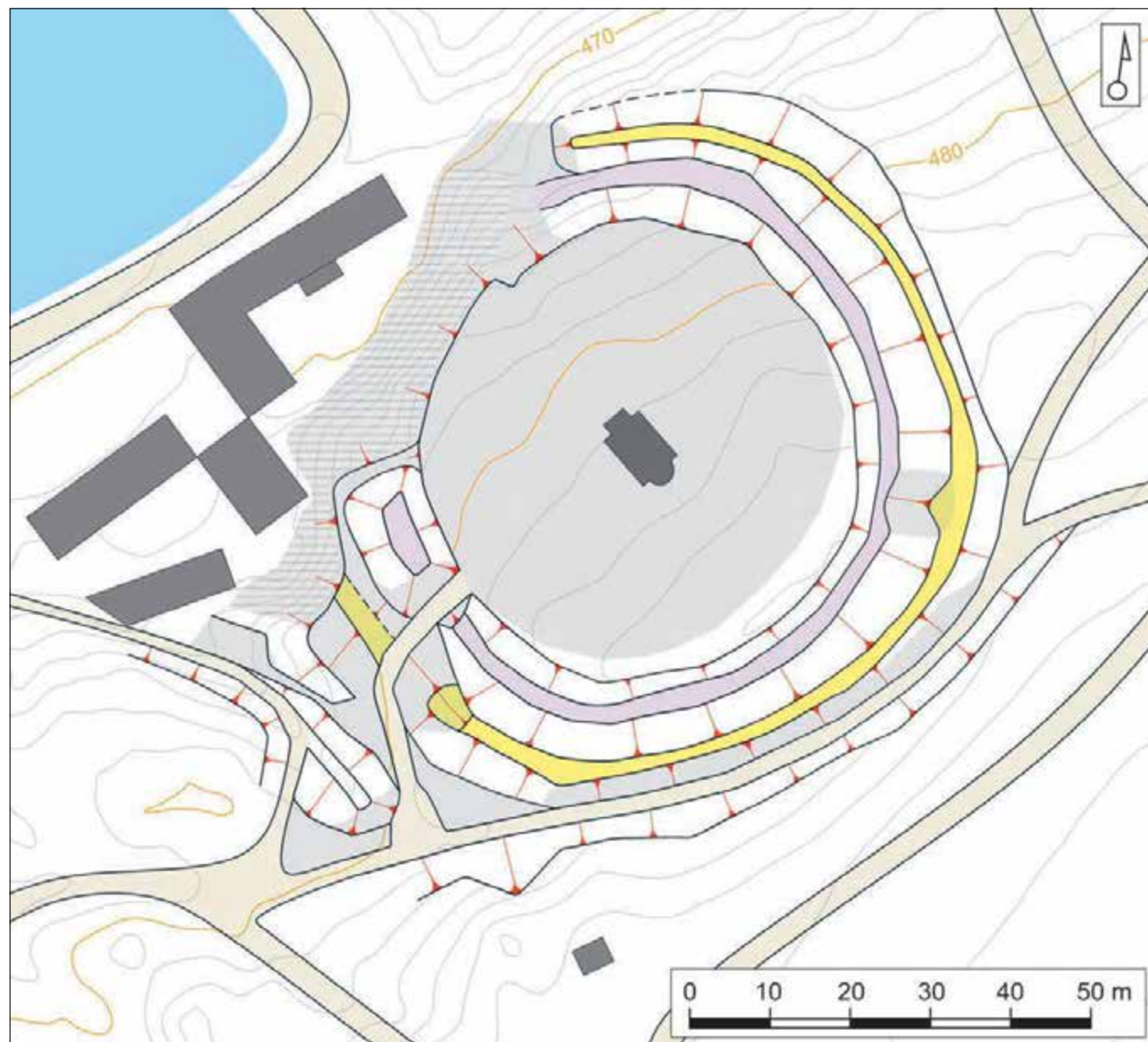


Obr. 1: Poloha tvrziště na katastru vsi Bolina (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).

Bolina

Nadprůměrně rozměrné tvrziště na okraji vsi Bolina patří k lokalitám podchyceným jak *Encyklopedií českých tvrzí*, tak Ústředním seznamem kulturních památek. Krátké heslo v encyklopedickém soupisu je doprovázeno pouze krokovaným, přesto dosti zdařilým náčrtem.³⁾ Tvrziště leží ve vyvýšené poloze vůči jádru vsi. Přiléhá k ostré terénní hraně, resp. ke svahu zvedajícímu se prudce od zástavby obce, jež se rozkládá v potočném údolí.

Přibližně kruhová centrální plocha tvrziště je ze tří čtvrtin obemknuta příkopem, lemovaným zvnějšku valem. Na severní straně, kde terén prudce spadá do potočního údolí, obvodová fortifikace chybí. V těchto místech ale původní terénní situace značně změnila těžba kamene. Také vlastní ohrazená plocha je dosti poničena, a to v důsledku planýrovacích úprav okolí drobné kaple, jež zaujímá střed tvrziště. Kaple orientovaná při-



Obr. 2: Tvrziště Bolina (okres Benešov), celková situace. Žlutá – koruna obvodového valu; fialová – dno příkopu; světle šedá – rozsah novodobého narušení; hnědá – současné cesty; tmavě šedá – současná zástavba (s pomocí geodetického schématu J. Batulky a Zv. Dragouna zaměření autoři, 2021; kresba J. Marounek).

bližně od severozápadu k jihovýchodu nese nad vchodem na fasádě vročení 1884. Směřuje k ní od západu cesta, jež prochází obvodovou fortifikací. Jestli v daných místech existoval původní vstupní koridor do jádra tvrziště, není možné posoudit. Ohrazená plocha je oproti dnu příkopu zvýšena o cca 1,5 m. Převýšení koruny vnějšího valu oproti dnu příkopu kolísá od 1,5 do 5 m, s nejvýraznějším rozdílem na jižní straně, kde předpolí oproti tvrzišti mírně stoupá. Val nabývá nejvýraznějších rozměrů v severovýchodní výseči obvodové fortifikace, která probíhá v poměrně strmém svahu. Průběh ohrazení je celkově dobře patrný, místy je však obvodový val porušen, nejvýrazněji při severozápadním zakončení, resp. v prostoru mezi cestou vedoucí ke kapli a stěnou lomu.

Podél jihovýchodní výseče okrouhlé obvodové fortifikace probíhá hluboký úvoz s dosud využívanou polní cestou, která v těchto místech výrazně změnila profil valu. Vzhledem k terénní konfiguraci nelze vyloučit, že tento zářez mohl využít příkop (příkopové ohrazení by tedy v těchto místech bylo dvojité). Koruna valu se totiž nachází na stejné niveletě jako navazující povrch terénu za úvozovou cestou. Především s ohle-

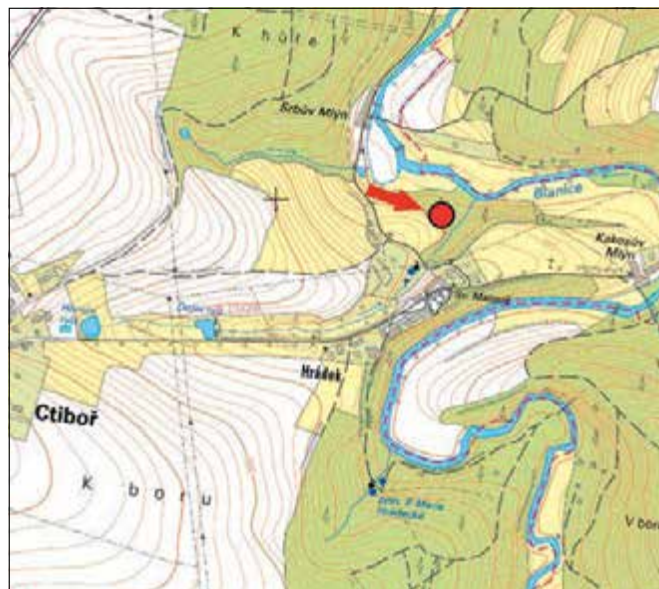
dem na existenci rozměrného valu podél severovýchodní a jihozápadní strany, lze oprávněně předpokládat podobnou zdvojenou bariéru i podél jižní a jihovýchodní strany. Pokud by se zde další obranný prvek nenacházel, případný útočník by se lehce dostal až nad příkop, a měl by tak celou vnitřní plochu přímo před sebou. Ostatně kontreskarpová strana úvozu vykazuje znaky dvou fází. Předpokládáme, že mírnější svah v horní části úvozu představuje pozůstatek původního příkopu, do kterého se později zařízla cesta, jejíž provoz vytvořil výraznější svah v dolní části úvozu. Pripustíme-li, že cesta využila starší příkop, mohli bychom s touto fortifikační linií spojit i dnes „zaslepený“ příkopovitý útvar, který se nachází v jihozápadním sousedství tvrziště. Jeho jižní ukončení je recentní, podle staršího zaměření přes něj probíhala komunikace do vsi a i tento útvar byl zřejmě původně příkopem tvrze.⁴⁾ Dodejme, že cesta se z části zařízla i do vnější strany obvodového valu, především v jeho nejjižnější části.

Středověké písemné zmínky o Bolině jsou dosti kusé. V díle A. Sedláčka je zdejší tvrzi věnován pouze jeden krátký odstavec.⁵⁾

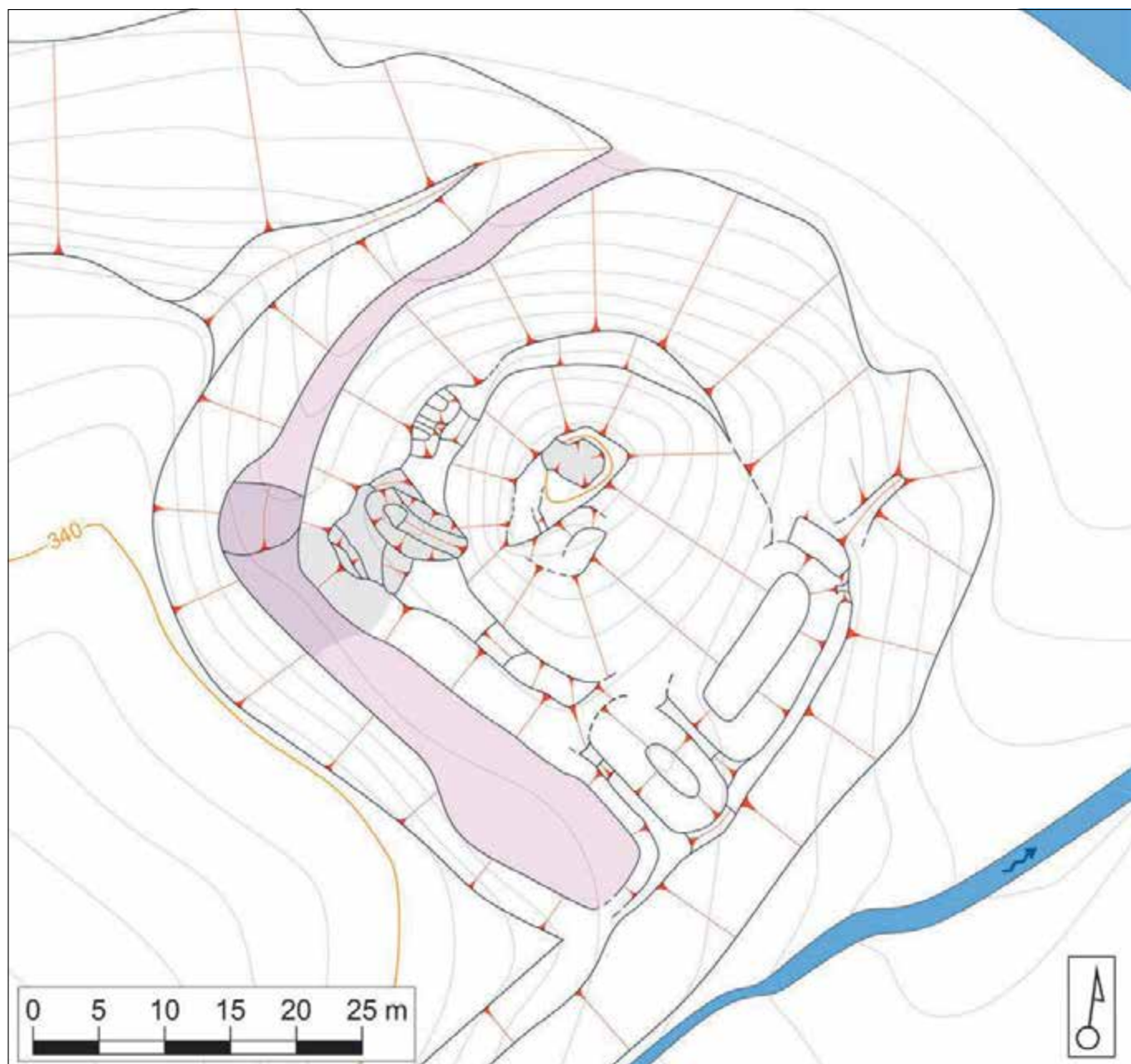
Ctiboř, poloha Kočičina

Tvrziště s pomístním názvem Kočičina (příp. Kočičí hrádek), ležící u vesničky Hrádek na katastru obce Ctiboř, chybí, přestože v regionu patří k nejvýraznějším památkám svého druhu, v *Encyklopedii českých tvrzi*. V monumentálním Sedláčkově korpusu opomenuto není.⁶⁾ Dosud však nebyl publikován jeho zákres. Zapsáno je v Ústředním seznamu kulturních památek. Leží stranou jádra vsi, na výrazné terénní hraně ve vzdálenosti přibližně 150 m naproti farnímu kostelu sv. Matouše apoštola, jenž v jádru pochází z 13. či 14. století, o čemž svědčí tvar východního okna presbytáře.⁷⁾

Tvrziště mohutného kuželovitého tvaru se vypíná nad širokou nivou říčky Blanice, u jejího soutoku s bezejmenným potůčkem přitékajícím od Ctiboře. Vodotečemi vymodelované zářezy chrání tvrziště na severovýchodě a jihovýchodě, na



Obr. 3: Poloha tvrziště na katastru vsi Ctiboř (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).



Obr. 4: Tvrziště Ctiboř, poloha Kočičina (okres Benešov), celková situace. Fialová – dno příkopu; šedá – rozsah novodobého narušení (zaměření autoři, 2021; kresba J. Marounek).

zbývajících stranách, vůči rovinatému předpolí, tvoří bariéru mohutný příkop široký až 15 m a hluboký místy k 7 m. Kuželovité jádro tvrziště je na několika místech poškozeno výraznými novodobými vkopy, z nichž většina souvisí s těžbou kamene. Nejvýraznější změny původního terénního reliéfu způsobil drobný lom ve svahu nad ohybem příkopu. Temeno tvrziště porušila rozměrná jáma, jež patrně vznikla při vybírání kamene ze stavební destrukce.

Při jihovýchodním úpatí kuželovitého jádra, v úrovni dna čelního příkopu, se vedle sebe nacházejí dvě rozměrné sníženiny o rozměrech 10 × 5 m a 20 × 5 m, ohraničené hřbety vysokými 0,5 až 1,2 m. Tyto jámovité objekty hypoteticky pokládáme za pozůstatky zástavby. Svahy kuželovitého jádra jsou ze tří stran členěny jedním úzkým stupněm o šířce 2 až 5 m. Stupeň je buď rovný, nebo mírně skloněný. Na severozápadní straně jej člení dvojice menších jam, u kterých nelze vyloučit novodobý původ.

Svah spadající do údolí Blanice je pokryt množstvím lomového kamene, patrně stavební destrukcí. Na této straně, asi 6 m pod vrcholovou partií, vystupuje z prudkého svahu líc maltou pojené zdi, kterou snad můžeme interpretovat jako taras (líc je patrný v délce cca 1,4 m a výšce kolem 0,5 m). Vzhledem k velkému množství kamenů ve vývrtech ve vrcholové partií tvrziště předpokládáme, že z jeho temena vyrůstala zděná stavba, která by nevelkou plošinu (téměř) kompletně vyplňovala. Vzhledem k výraznému porušení ale nedokážeme postihnout půdorys uvažované budovy, nejspíš věžovitého rázu.

S tvrzištěm lze spojit řadu zmínek v písemných pramenech o drobných šlechticích užívajících predikátu z Hrádku; první doklady pocházejí z poloviny 14. století.⁸⁾

Jankov

Pokud víme, tvrziště v intravilánu Jankova (původně vesnice, od 16. století městečko), přestože poměrně dobře dochované, dodnes unikalo pozornosti badatelů i vlastivědců. Před pohledy z veřejně přístupných míst je totiž dokonale kryto současnou zástavbou. Nachází se v zahradách za souvislou frontou domů přistavěných k uliční čáře. První krok na cestě k jeho objevu představovalo cílené prohlížení veřejně dostupného digitálního modelu zemského povrchu, na kterém



Obr. 5: Poloha tvrziště na katastru vsi Jankov (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).



Obr. 6: Jankov (okres Benešov), situace vsi na I. vojenském mapování z 80. let 18. století; 1 – středověké tvrziště; 2 – raně novověký zámek (zdroj: Laboratoř geoinformatiky, Univerzita J. E. Purkyně; <http://www.geolab.cz>).



Obr. 7: Jankov, situace vsi na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1841. Jádro tvrziště zaujímá parcelu označenou číslem 131 – severozápadně od kostela (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru).

lze rozpoznat „podezřelý“ terénní útvar. Prvotní předpoklad se změnil v přesvědčení po komparaci s mapovými podklady stabilního katastru a staršími vojenskými mapami, na nichž se tvrziště zřetelně projevuje. Jeho existenci jsme následně ověřili v terénu.

Tvrziště se nachází na okraji historické zástavby obce, v blízkosti farního, v jádru románského kostela sv. Jana Křtitele, stojícího na návsi.⁹⁾ Situováno je při výrazné terénní hraně nad nivou potoka Chotýšanky. Svahy obklopují tvrziště na západní a severní straně, na ostatních stranách je povrch terénu naopak rovinatý. Centrální pahorek i obvodová fortifikace doznaly výrazných tvarových změn vlivem zemědělské činnosti. Ohrazená plocha dlouhodobě sloužila jako políčko, dnes je zatravněna; obvodový příkop je zčásti zasypán. Přesto lze dodnes dobře sledovat charakter původních terénních úprav. Centrální pahorek zhruba čtvercového tvaru o straně přibližně 20 m je od východního předpolí ohraničen příkopem širokým přibližně 15 m a hlubokým na kontreskarpové straně až 4 m, na vnitřní straně kolem 1,5 m. Při vnější hraně příkopu lze tušit zbytky valu. Na severní straně je centrální pahorek výrazně porušen novodobými terénními úpravami.

Existence šlechtického sídla v Jankově je v literatuře známa dlouhodobě, včetně konkrétní a správné lokalizace. Veške-



Obr. 8: Tvrziště Jankov, celková situace. Zelená – jádro tvrziště; fialová – dno příkopu; šedá – rozsah novodobého narušení (orientační schéma vytvořené s pomocí dat leteckého laserového skenování zemského povrchu, 2021; kresba J. Marounek).

ré tyto informace se ale vztahují k záměčku, který stával pod návrším, na němž se rozkládá jádro obce s centrálně umístěným farním kostelem. Záměček byl založen v nivě potoka pod hrází většího rybníka. Dnes po něm nezůstaly stopy, poslední zbytky, dochované v suterénu sýpky v areálu hospodářského dvora, byly demolovány v 80. letech minulého století.¹⁰⁾ Dispozice záměčku je schematicky zachycena na prvním vojenském mapování z 80. let 18. století (mapový list 178). Na této mapě lze rozpoznat základní kruhový půdorys rezidence. O její stavební podobě si můžeme učinit rámcovou představu podle písemných pramenů shromážděných A. Sedláčkem.¹¹⁾ Údajně bylo obklopeno „hlubokým příkopem a dvěma hrubými baštami“. Vnitřní dispozice zčásti vysvítá ze dvou popisů, jednoho pořízeného roku 1665, druhého z doby kolem roku 1700. Krátce nato přestal záměček sloužit rezidenčním účelům, v popisu z roku 1750 již bylo konstatováno, že je z větší části „sesutý“. Poté byl přestavěn na lihovar. Na prvním vojenském mapování je zobrazeno i nově zjištěné tvrziště, v podobě zhruba kruhového pahorku s obvodovým příkopem.

Dosavadní bádání shodně předpokládalo, že raně novověký záměček stál v místě středověké tvrze.¹²⁾ O její existenci totiž svědčí zmínky o osobách užívajících predikátu z Jankova, prvně doloženého pro 2. polovinu 14. století.¹³⁾ Vzhledem

k objevu tvrziště na návrší u kostela se domníváme, že vrchnostenská rezidence v nivě potoka vznikla „teprve“ v 16., resp. nejpozději v 17. století. Pro 14. století nezvyklé umístění tvrziště pod hrází rybníka, do nivního prostředí, zavdalo důvod k průzkumu okolí na výstupech z dat letecké laserové skenování zemského povrchu.

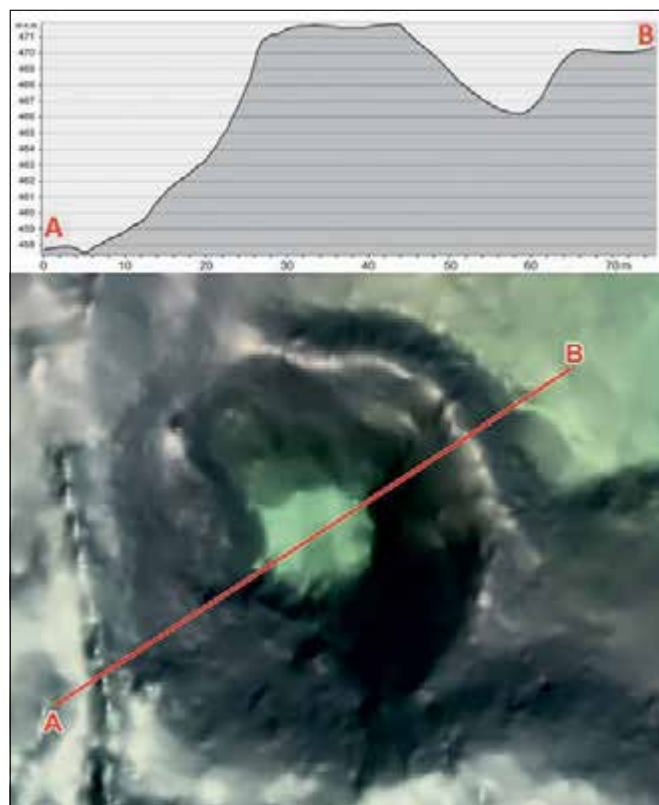
Slapsko, poloha Čertova skála

Při cílené prospekci prostřednictvím modelu z dat letecké laserové skenování se nám podařilo zjistit tvrziště na katastru obce Slapsko v okrese Tábor. Lokalita nesoucí pomístní název Čertova skála leží přímo na rozhraní krajů, mezi obcemi Zahradka a Jiřetice.

Tvrziště je situováno na hraně údolí Podmalovického potoka. Ze strany vodoteče tvoří přirozenou ochranu skalnatý sráz, vysoký kolem 15 m. Vůči předpolí je tvrziště chráněno mohutným půlkruhovým příkopem, širokým 20 m a hlubokým na vnější straně kolem 5 m. S poměrně velkými dimenzemi fortifikace kontrastuje malá velikost ohrazeného jádra, jehož temeno je oproti dnu příkopu převýšeno o 6 až 8 m. Rozměry uměle zarovnaného temena pahorku činí přibližně 12 × 14 m.



Obr. 9: Poloha tvrziště na katastru vsi Slapsko – 1; stopy těžební činnosti na katastru vsi Jiřetice – 2 (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).



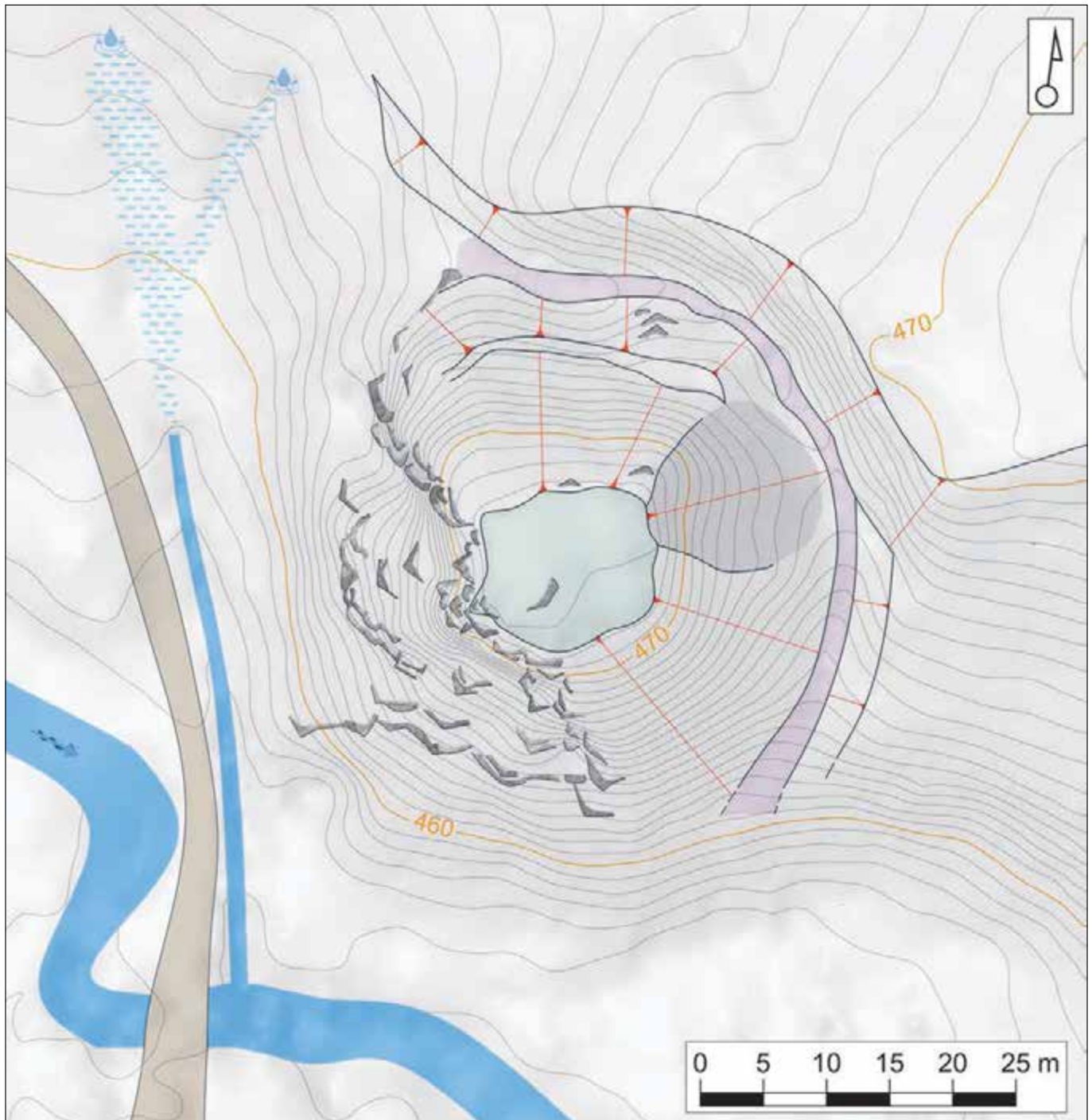
Obr. 10: Tvrziště Slapsko, poloha Čertova skála, celkový profil a tvar na digitálním modelu terénu, profil dvakrát převýšen (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).



Obr. 11: Tvrziště Slapsko, poloha Čertova skála, celkový pohled od severovýchodu (foto J. Marounek, 2021).

Rešerší literatury se nám podařilo dohledat jen jednu zmínku, již můžeme pravděpodobně vztáhnout k předmětné lokalitě. Jsou to dvě věty v topografické publikaci z počátku minulého století: „Pod Záhořím, tam kde cesta za potůčkem se ohýbá k silnici na pravé straně, stojí uměle otesané vršek, jenž měl jistě obranný účel. Lid tu říká „na vartě“ také na homoli“, ale nikdo více neví.“¹⁴⁾ Co se týče písemných prame-

nů, můžeme nově identifikované tvrziště hypoteticky klást do souvislosti s kusými zmínkami o (údajně zaniklém) sídle drobné šlechty u vsi Háj, které A. Sedláček lokalizoval do průsečíku mezi Záhořím dvorem a vesnicemi Jiřetice a Hojšín.¹⁵⁾ Tyto zmínky jsou však poměrně pozdní, z 15. a 16. století. Námi zjištěné tvrziště typově spadá do staršího období.



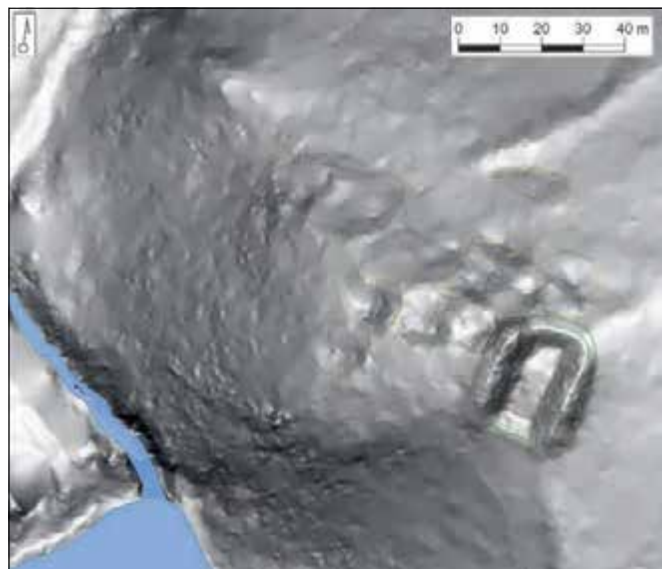
Obr. 12: Tvrziště Slapsko, poloha Čertova skála (okres Tábor), celková situace. Zelená – jádro tvrziště; fialová – dno příkopu; šedá – rozsah novodobého narušení lámáním kamene (zaměření autoři, 2021; kresba J. Marounek).

Jiřetice, poloha Háj (i Na hradech)

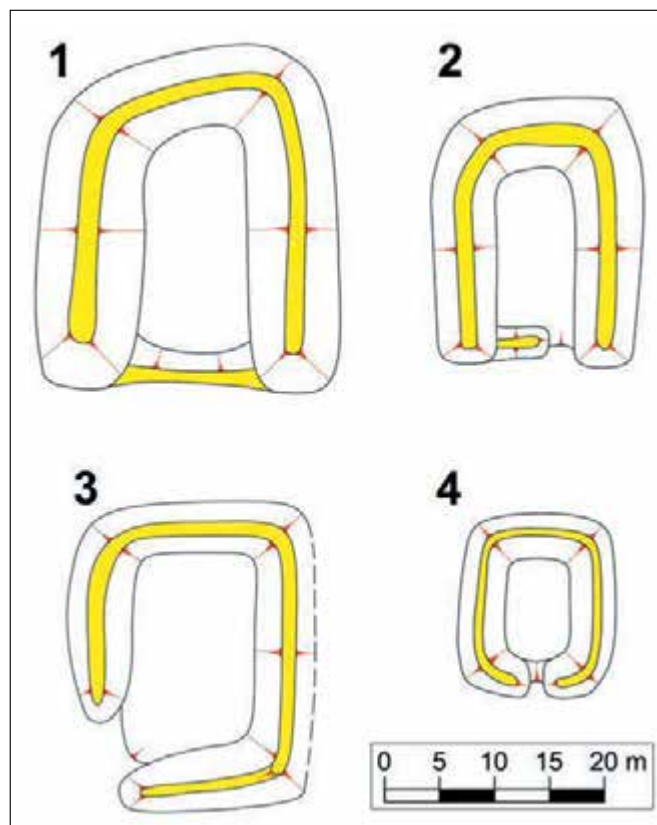
V Ústředním seznamu kulturních památek je pod katastrálním názvem Jiřetice u Neustupova vedena archeologická lokalita, klasifikovaná donedávna jako tvrziště (nyní jako domnělé tvrziště). Státem chráněný objekt leží na zalesněném návrší vypínajícím se nad Novomlýnským rybníkem, ve vzdálenosti přibližně 1,2 km jihozápadně od vsi Jiřetice a 0,5 km severozápadně od osamoceného dvora Vysoké Záhoří. Za tvrziště byl označen zhruba pravoúhlý útvar ohraničený ze tří stran valovitým náspem o výšce cca 2 m a s vnitřní rovnou plochou uměle sníženou vůči okolnímu terénu o 1 až 2 m. Proti interpretaci lokality jako tvrziště jasně svědčí několik skutečností. V první řadě absence obvodového příkopu. A také schází centrální pahorek: valovitým útvarem ohraničená plocha nevykazuje ani

stopu po zástavbě. Dané terénní úpravy spojujeme s těžebními aktivitami; valovitý útvar podkovovitého průběhu pokládáme nikoli za fortifikaci, nýbrž za výsypku materiálu z vnitřní snížené plochy. Ostatně v těsné blízkosti údajného tvrziště se ve svazích návrší nacházejí četné těžební jámy charakteristických trychtýřovitých tvarů. Otázkou ovšem zůstává, jaká surovina byla předmětem těžby, případně prospektorské činnosti.

K domnělým pozůstatkům tvrziště na katastru vsi Jiřetice se nám podařilo nalézt tři těsné typologické analogie ve dvou lokalitách. A co je neméně podstatné, v blízkém okolí podobných valovitých útvarů se rovněž vyskytují jasné terénní stopy těžební činnosti. Oproti námi prezentovanému příkladu o něco menší, tvarově však téměř shodný objekt se nachází na návrší Kostelík u vsi Vrcovice na Písecku. Dříve byl u tohoto objektu zvažován militární účel, konkrétně v kontextu aktivit



Obr. 13: Stopy těžební činnosti na katastru vsi Jiřetice v poloze Háj (okres Benešov), celková situace na digitálním modelu terénu. Žluté linie – obrysy těžebních či prospekčních jam; zelené a červené linie – valovitý útvar nejasného účelu (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).



Obr. 14: Schémata valovitých útvarů situovaných v těžebních areálech; 1 – katastr obce Jiřetice, poloha Háj; 2 – katastr obce Vrcovice, poloha Kostelík (okres Písek); 3, 4 – katastr obce Sepekov, poloha Hradiště (okres Písek) (kresba J. Marounek).



Obr. 15: Stopy těžební činnosti na katastru vsi Jiřetice v poloze Háj. Celkový pohled do vnitřní plochy ohraničené valovitým útvarem (foto J. Marounek, 2019).

armád operujících v raném novověku v okolí Písku.¹⁶⁾ Autoři poslední publikace opatrně navrhli, že daný objekt může souviset s blízkými doly na těžbu kamene či zlata.¹⁷⁾ Další dva analogické objekty pocházejí rovněž z Písecka. Jeden ze dvou valovitých útvarů (větší z nich) na návrší u Sepekova, starším vlastivědným bádáním také pokládán za fortifikaci, byl v odborné literatuře nedávno hypoteticky spojen s těžební činností.¹⁸⁾ Třebaže se ani u jedné ze tří lokalit nepodařilo konkrétně interpretovat účel valovitých objektů pravouhlého půdorysu, nepochybujeme o jejich spojitosti s těžebními aktivitami: jejich nápadná tvarová podobnost a opakující se výskyt v těžeb-

ním prostoru nemohou být náhodné. U všech se také opakuje snížená úroveň vnitřní plochy oproti okolnímu terénu.

Ochranu objektu u Jiřetic coby tvrziště zapříčinil dopis ředitele měšťanské školy ve Voticích, vypravený 9. března 1940 a adresovaný pražskému Archeologickému ústavu.¹⁹⁾ Jeho předmětem je pouze informace o lokalitě označené odesílatelem jako údajné tvrziště v poloze Háj. Že se jedná o předmětnou lokalitu, jejíž interpretaci zpochybňujeme, evidentně vyplývá z poměrně podrobného popisu a připojeného náčrtku. Ředitel školy mohl být při své terénní prospekci nasměrován zmínkou v Sedláčkově topografické práci, kde je heslo Háj

uvozeno charakteristikou „*tvrz a dvůr nad Novým mlýnem mezi Jiřetici, Záhoří dvorem a Hojšínem*“, což koresponduje s polohou námi pojednávaného valovitého útvaru.²⁰⁾ Svou roli také mohl sehrát pomístní název Hrádek, zachycený již na mapových podkladech stabilního katastru ve východním sousedství dané lokality.

Valovitý útvar je jakožto tvrziště státem chráněn od roku 1965; evidenční list vznikl v předstihu v roce 1961. Na konci 60. let minulého století byla lokalita ohledána v rámci plošného průzkumu archeologických nemovitých památek okresu Benešov, realizovaného pracovníky pražského Archeologického ústavu AV ČR. Ti ji ve své zprávě s otazníkem označili jako tvrziště, přičemž plochu ohraničenou valovitým útvarem popsali střízlivě: „*prohloubenina jako po vybírání kamene*“.²¹⁾ Zato pracovníci památkové péče při dvou velkých revizních akcích chráněných nemovitých památek objekt označili za tvrziště bez pochybnosti (nejprve v rámci tzv. generální aktualizace na konci 80. let minulého století, podruhé při tzv. reidentifikaci v roce 2007). Jejich následné ohledání objektu v roce 2018 přineslo pochybnosti o této interpretaci, přičemž prohlídkou okolí na digitálním modelu terénu se podařilo zjistit výše popsanou fortifikaci v poloze Čertova skála.

Závěr

Prezentované příklady tvrzišť představují po typologické stránce charakteristické ukázky památek svého druhu. Stranou vesnických jader ležící sídla na katastrech vsí Ctiboř a Slapsko využila strmých terénních hran. Vzájemně se

podobají nejen umístěním v krajině, ale i ostře tvarovanými kuželovitými pahorky, jejichž plochá temena skýtala jen málo prostoru pro zástavbu, již si můžeme představit jako solitérní objekty věžovitěho charakteru. S tím kontrastují velké rozměry ohrazeného prostoru kruhového tvrziště na okraji vsi Bolina, dovolujícího pojmout naopak rozvinutou zástavbu.

Na pojednávaném vzorku lokalit zaujmou paradoxy památkové péče. Zatímco dvě tvrziště, třebaže dobře dochovaná, unikala evidenci v odborné literatuře a scházejí také v Ústředním seznamu kulturních památek, nápadný objekt v poloze Háj u vsi Jiřetice je naopak státem chráněn jakožto tvrziště, přestože se ve skutečnosti jedná o terénní úpravy související s těžební činností. Konkrétní interpretace tohoto objektu ovšem zůstává nejasná, byť se nám podařilo dohledat trojici jeho přesných typologických analogií.

Příspěvek vznikl v rámci dílčího cíle I.3 Terénní identifikace a dokumentace vybraných archeologických lokalit a opomíjených archeologických památek v krajině za pomoci standardních a nových dokumentačních metod výzkumné oblasti I. Archeologie financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).

Mgr. Jan Kypta, Ph.D. (kypta.jan@npu.cz) – Mgr. Filip Laval, Ph.D. (laval.filip@npu.cz) – Jiří Marounek (marounek.jiri@npu.cz): Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 373/5, Praha 3

POZNÁMKY

1. V rámci středních Čech vznikly nedávno tři dílčí soupisové práce, uspořádané po okresech: D. Novák – P. Vařeka, Tvrze na Berounsku, *Archaeologia historica* 38, č. 2, 2013, s. 491–506; titíž, Tvrze na Kladensku, *Archaeologia historica* 39, č. 2, 2014, s. 439–471; titíž, Tvrze na Rakovnicku, *Archaeologia historica* 40, č. 2, 2015, s. 507–533.
2. F. Krásný – J. Kypta – J. Marounek – Z. Neustupný, Dvě (případně tři) nově zjištěná tvrziště na Mladoboleslavsku, *Památky středních Čech* 33, č. 2, 2019, s. 50–57.
3. L. Svoboda, Encyklopedie českých tvrzí I. A–J. Praha 1998, s. 33.
4. Tamtéž. Autor příslušného hesla ale oproti nám uvažuje, že zářez úvozové cesty je vůči tvrzišti kompletně druhotný.
5. A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze Království českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a J.–Z. Boleslavsko. Praha 1927, s. 195.
6. Tamtéž, s. 192.
7. Stavebnímu vývoji kostela se dosud nikdo nevěnoval, existence pozůstatků středověkého stáří ve hmotě presbytáře není v literatuře reflektována. Půdorys publikoval A. Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XXXV. Politický okres benešovský. Praha 1911, s. 74–76.
8. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5.
9. K románským konstrukcím blíže J. Sommer, Poznatky z průzkumu vnějších liců zdiva kostela v Jankově u Votic, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 100, 1992, s. 233–239.
10. Srov. P. Chotěbor, Jankov, okres Benešov, in: Výzkumy v Čechách 1982–1983. Praha 1985, s. 52.
11. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 286.
12. J. Kabát – J. Šlepička, Jankov, in: Výzkumy v Čechách 1969. Praha 1972, s. 213.
13. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 286.
14. J. Bělohav red., Království české II. Jihovýchodní Čechy. Praha 1908, s. 103.
15. A. Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1909, s. 204–205. Též srov. A. Profous, Místní jména v Čechách I. A–J. Jejich vznik, původní význam a změny. Praha 1954, s. 575; s odkazem na Sedláčka poněkud zmateně K. Tříška a kol., Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V. Jižní Čechy. Praha 1986, s. 65; též srov. A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze Království českého IV. Vysočina Táborská. Praha 1885, s. 246.
16. J. Fröhlich, Kostelík u Písku, *Výběr* 34, 1997, s. 217–218.
17. D. Hlášek – J. Fröhlich, Potenciál využití leteckého laserového skeneru na archeologicky dlouhodobě zkoumaném území. Případová studie z oblasti severně od Písku, in: M. Gojda – J. John a kol., Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Plzeň 2013, s. 87–98, zde s. 94–96.
18. Z. Gersdorfová – J. Hložek – P. Menšík – M. Procházka, Příspěvek o otázce interpretace lokalit Skalice a Hradiště u Sepekovy, in: O. Chvojka ed., Archeologické prospekce a nedestruktivní archeologie v Jihočeském kraji, kraji Vysočina, Jihomoravském kraji a v Dolním Rakousku. Sborník z konference Jindřichův Hradec 6. 3. – 7. 3. 2013. České Budějovice 2013, s. 113–122. Za upozornění na tuto lokalitu srdečně děkujeme Janu Pomykalovi.
19. Archiv Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Praha, č. j. 1430/40.
20. A. Sedláček, 1909, o. c. v pozn. 15, s. 204.
21. J. Kabát – J. Šlepička, Jiřetice, in: Výzkumy v Čechách 1969. Praha 1972, s. 214.

PRAMENY A LITERATURA

Literatura

- J. Bělohav red., Království české II. Jihovýchodní Čechy. Praha 1908.
 J. Fröhlich, Kostelík u Písku, Výběr 34, 1997, s. 217–218.
 Z. Gersdorfová – J. Hložek – P. Menšík – M. Procházka, Příspěvek o otázce interpretace lokalit Skalice a Hradiště u Sepekova, in: O. Chvojka ed., Archeologické prospekce a nedestruktivní archeologie v Jihočeském kraji, kraji Vysočina, Jihomoravském kraji a v Dolním Rakousku. Sborník z konference Jindřichův Hradec 6. 3. – 7. 3. 2013. České Budějovice 2013, s. 113–122.
 D. Hlásek – J. Fröhlich, Potenciál využití leteckého laserového skeneru na archeologicky dlouhodobě zkoumaném území. Případová studie z oblasti severně od Písku, in: M. Gojda – J. John a kol., Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Plzeň 2013, s. 87–98.
 P. Chotěbor, Jankov, okres Benešov, in: Výzkumy v Čechách 1982–1983. Praha 1985, s. 52.
 J. Kabát – J. Šlepička, Jankov, in: Výzkumy v Čechách 1969. Praha 1972, s. 213.
 J. Kabát – J. Šlepička, Jiřetice, in: Výzkumy v Čechách 1969. Praha 1972, s. 214.
 F. Krásný – J. Kypta – J. Marounek – Z. Neustupný, Dvě (případně tři) nově zjištěná tvrziště na Mladoboleslavsku, Památky středních Čech 33, č. 2, 2019, s. 50–57.
 D. Novák – P. Vařeka, Tvrze na Berounsku, Archaeologia historica 38, č. 2, 2013, s. 491–506.

- D. Novák – P. Vařeka, Tvrze na Kladensku, Archaeologia historica 39, č. 2, 2014, s. 439–471.
 D. Novák – P. Vařeka, Tvrze na Rakovnicku, Archaeologia historica 40, č. 2, 2015, s. 507–533.
 A. Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XXXV. Politický okres benešovský. Praha 1911.
 A. Profous, Místní jména v Čechách I. A–J. Jejich vznik, původní význam a změny. Praha 1954.
 A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého IV. Vysočina Tábořská. Praha 1885.
 A. Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1909.
 A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a J.–Z. Bolešlavsko. Praha 1927.
 J. Sommer, Poznatky z průzkumu vnějších líců zdiva kostela v Jankově u Votic, Časopis Společnosti přátel starožitností 100, 1992, s. 233–239.
 L. Svoboda, Encyklopedie českých tvrzí I. A–J. Praha 1998.
 K. Tríska a kol., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V. Jižní Čechy. Praha 1986.

Prameny

Archiv Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Praha, č. j. 1430/40.

Aus der Turmhügeluntersuchung in der Umgebung von Vlašim

Den Gegenstand des Beitrags stellen fünf Ortschaften in den Bezirken Benešov (Region Mittelböhmen) und Tábor (Region Südböhmen) dar. Vier von ihnen zählen zu den Turmhügeln, die fünfte wurde ursprünglich auch für einen Turmhügel gehalten, aber anhand eines breiteren Vergleichs lässt sie sich als Bergbaureste deuten. Unter den behandelten Beispielen befinden sich die Turmhügel in den Dorfkernen sowie die im Freien. Nach der typologischen Seite stellen sie charakteristische Proben der Denkmäler ihrer Art dar. Die seitlich des Dorfkerns liegenden Turmhügel Ctiboř (Bez. Benešov) und Slapsko (Bez. Tábor) nutzten die steilen Geländekanten aus. Diese zwei Lokalitäten ähneln sich in ihrer Gestalt von kegelförmigen Hügeln, deren flache Scheitel nur wenig Baufläche boten. Die Größe des zentralen umfriedeten Raums vom runden Turmhügel am Dorfrand von Bolina (Teil von Vlašim, Bez. Benešov) erlaubt hingegen eine reich entwickelte Bebauung aufzunehmen.

- Abb. 1: Bolina (Teil von Vlašim, Bez. Benešov [Beneschau]), Lage des Turmhügels im Rahmen der Katastergemeinde.
 Abb. 2: Bolina, Turmhügel, Gesamtanlageplan: Gelb – Umfassungswallkrone; violett – Grabenboden; hellgrau – Ausmaß der neuzeitlichen Beschädigung; braun – heutige Wege; dunkelgrau – heutige Bebauung (Alle Messungen der Autoren, 2021).
 Abb. 3: Ctiboř (Bez. Benešov), Lage des Turmhügels im Rahmen der Katastergemeinde.
 Abb. 4: Ctiboř, Turmhügel, Ortsteil Kočičina, Gesamtanlageplan: Violett – Grabenboden; grau – Ausmaß der neuzeitlichen Beschädigung.
 Abb. 5: Jankov (Bez. Benešov), Lage des Turmhügels im Rahmen der Katastergemeinde.

- Abb. 6: Jankov, Mappeder der I. Militär-Mappierung, 1780er Jahre: 1 – mittelalterlicher Turmhügel; 2 – frühneuzeitliches Schlösschen.
 Abb. 7: Jankov, sog. Pflichtabdruck der Mappedes Stablen Katasters, 1841. Der Kern des Turmhügels befindet sich nordwestlich von der Kirche auf dem Grundstück mit Nr. 131 (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster, Prag).
 Abb. 8: Jankov, Turmhügel, Gesamtanlageplan: grün – Turmhügelkern; violett – Grabenboden; grau – neuzeitliche Beschädigung.
 Abb. 9: Slapsko (Bez. Tábor): 1 – Lage des Turmhügels im Rahmen der Katastergemeinde; 2 – Bergbauspuren in der Katastergemeinde Jiřetice (Bez. Benešov).
 Abb. 10: Slapsko, Turmhügel in der Lage Čertova skála; digitales Geländemodell (Profil und Grundriss).
 Abb. 11: Slapsko, Turmhügel in der Lage Čertova skála, Gesamtansicht von Nordosten.
 Abb. 12: Slapsko, Turmhügel in der Lage Čertova skála; grün – Turmhügelkern; violett – Grabenboden; grau – Ausmaß der neuzeitlichen Beschädigung durch Steinbrechen.
 Abb. 13: Katastergemeinde Jiřetice, Position Háj (Bezirk Benešov), Bergbauspuren, Gesamtanlageplan auf dem digitalen Geländemodell: Gelbe Linien – Umriss der Förder- oder Suchgruben; grüne und rote Linien – wallförmiges Gebilde unklarer Zweckbestimmung.
 Abb. 14: Wallförmige Gebilde in den Bergbauregionen, Schemen: 1 – Katastergemeinde Jiřetice, Position Háj; 2 – Katastergemeinde Vrcovice (Bez. Písek), Position Kostelík; 3, 4 – Katastergemeinde Sepekov (Bez. Písek), Position Hradiště.
 Abb. 15: Katastergemeinde Jiřetice, Position Háj, Bergbauspuren. Gesamtansicht der inneren, vom wallförmigen Gebilde umfriedeten Fläche.